

תופעת בני נוער בורחים וחסרי בית

תלמה נבו *

מבוא

במחוז חיפה פועלות כארבע עשרה יחידות לקידום נוער, המטפלות במאות בני נוער בסיכון בגילאים 14-18 בהנחיית מינהל חברה ונוער במשרד החינוך, התרבות והספורט. במהלך עבודתי כמנחה, אותרו מספר נערים, מישובים שונים, שכל אחד מהם, בזמן אחר, נאלץ לעזוב את ביתו שלא מרצונו. כיון שבמחוז חיפה אין מסגרת חירום, נאלצו הנערים לישון ימים ושבועות ברחובות, בגנים ציבוריים, במקומות מחסה מאולתרים כשהם נחשפים לסכנות שונות: רעב, מחלות, סמים, זנות, התרועעות עם עבריינים ועוד. תחושת חוסר האונים והדאגה לשלומם הביאה אותנו לבדוק את התופעה.

היקף תופעת בני הנוער הבורחים וחסרי הבית

תופעת חסרי הבית בארצות הברית, קנדה, אירופה, אמריקה הלטינית, אוסטרליה ועוד, הולכת וגדלה באופן דרמטי בשנים האחרונות. קובעי מדיניות הבינו שחסרי בית אינם רק רווקים, מבוגרים, גברים אלכוהוליסטים או חולי נפש, שרוצים לחיות ברחובות ומסרבים לקבל סיוע, אלא, זוהי תופעה שמעורבות בה קבוצות גילאים שונות ובתוכן גם צעירים, מתבגרים וילדים. (Wright, 1990; Robertson, 1992).

הספרות המחקרית על כלל חסרי הבית מצומצמת, ויותר מכך מצומצמת לגבי מתבגרים חסרי בית. יש קושי לחקור בני נוער כאלו החוששים מפני מבוגרים שבידיהם עטים, ניירות וטייפ-רקורדים, הם עשויים לפחד מפני איבוד האנונימיות שלהם, להיות מוחזרים לידי משפחותיהם או לסמכויות. על פי דיווחי מחקרים אירועי הבריחה קורים במשפחות מכל השכבות החברתיות ובכל הקבוצות האתניות. אירוע הבריחה עשוי להיות חד פעמי ולעיתים מספר פעמים. כך מדווחים גרינבלט ורוברטסון, (Greenblatt & Robertson, 1993), בין 93 מתבגרים חסרי בית, ל- 79% מהם היה יותר מאשר אירוע אחד של בריחה, וכמעט רבע מהם דיווחו על יותר מ- 10 בריחות. רוהר, (Rohr, 1996), טוען במחקרו ששרותים חברתיים לבני נוער בארצות הברית, מדווחים על הערכה של 2 מיליון בני נוער בשנת 1991, המוגדרים כבורחים. לטענתו, באופן מעשי, ל- 3% של משפחות אמריקאיות יש מתבגר הבורח מביתו בכל שנה, או, נער אחד מכל תשעה תלמידים הלומדים החטיבות הביניים יכול להיות עם רקע של בריחה.

בארץ נערכו שלושה מחקרים על היעדרויות צעירים מבתיהם, (חובב, אמיתי ואמיר, 1969 : מור-ברק ושרליון, 1983, ונבדקו מאפיינים של בני נוער שפנו למקלט בתל-אביב, "מקום אחר" על ידי פלד, שפירו ופרומר, 1996). שני מחקרים מתוכם בדקו את היקף התופעה. אמיתי ואח' (1972), מצאו על פי רישומי משטרת ישראל בשנת 1971, שמספר בני הנוער שנעדרו מביתם לפחות פעם אחת, הגיע ל- 1247, האמון, לדעתם, מוטא כלפי מטה, מפני שהמידגם כלל רק את מי שעל היעדרם נמסרה הודעה

למשטרה, הוא לא כלל את מי שמשפחותיהם נמנעו מלדווח עליהם, אולי מתוך חשש להיחשף ולחשוף את בעיות המשפחה.

-----
* מנחה לקידום נוער, מחוז חיפה

על פי דיווחי פלד ואחי' (1996), נרשמו 447 פניות למקלט "מקום אחר" בתל-אביב, במהלך עשרים חודשים לקיומו. גם אומדן זה מוטה כלפי מטה, כי הוא לא כולל את כל בני הנוער הבורחים, שאינם פונים למקלט חירום, ואלו המתגוררים מחוץ לסביבת תל-אביב. היעדר ספרות מחקרית בארץ על התופעה, איפיונה והיקפה, מעיד לדעתנו, על כך שהתופעה סמויה ואינה קיימת במודעות הציבור.

הגדרת אוכלוסיית היעד

הספרות המנסה להגדיר את האוכלוסייה חלוקה בדיעותיה. ב-1983, הוגדרו בני נוער אלו בארצות הברית על ידי מחלקת הבריאות ושרותי רווחה כך:

1. הבורחים – (runaways) – בני נוער שהינם מחוץ לבית לפחות למשך לילה, ללא רשות הורה, או מטפל אחראי אחר.
2. חסרי בית – (homeless) – אלו שנמצאים ללא בית הורים, מטפל או מוסד. קבוצה זו כוללת גם את אלו שהוכרחו לעזוב את בתיהם, או שעזבו את ביתם בידיעת הורים, או באישורם, ללא מקום אלטרנטיבי להישאר בו.
3. ילדי רחוב – (street kids) בני נוער המאמינים שהם שייכים לרחוב והתרגלו לטפל בעצמם.

על פי "מקום אחר" ו"אתנחתא", שניהם מרכזי סיוע ומחסה לבני נוער, בתל-אביב ובירושלים, מדובר על בני נוער "חסרי קורת גג".

הספרות, דנה בתופעת הבריחה והיעדר בית במשולב, תוך שימוש בביטוי "Runaway and homeless Youth". לדעת פלד ואחי' (1996), הדיון המשולב מוצדק, לאור הקשר ההדוק והחפיפה החלקית בין התופעות. כאשר, בריחה היא התנתקות מבית הורים או מקום מגורים נורמטיבי אחר, והיעדר קורת גג, במקרים רבים, הינו תוצאה של תהליך זה. לצורך איסוף הנתונים, הגדרנו את הנער או הנערה הבורח/ת כמי שברח/ה מבית/ה לפחות פעם אחת בשנה האחרונה, למשך לילה אחד או יותר.

שיטת איסוף הנתונים

הנתונים נאספו בחמש יחידות לקידום נוער במחוז חיפה, למעט העיר חיפה, על ידי צוות היחידה: מנהלים ומדריכים, המטפלים באופן ישיר בנערים. היחידות הטרוגניות במספר משתנים: גודל הישוב, הגדרת הישוב כעיר, כמועצה, הרכב דמוגרפי של האוכלוסיה, מצב סוציו-אקונומי, גודל היחידה, השכלה, ותק ושיוך אירגוני, תרבות אירגונית וסגנון העבודה.

איסוף הנתונים נעשה באמצעות שני שאלונים: שאלון אחד אתו מילא המדריך על סמך היכרותו עם הנערים, ושאלון שני אותו מילא הנער בעצמו או בעזרת המדריך. בנוסף רואיינו גם העובדים להשלמת והעמקת המידע, המדריכים איתרו כ- 40 בני נוער שהוגדרו כבורחים, מספר השאלונים שהוחזרו היו – 30.

לצד המימצאים שנאספו דרך השאלונים, יוצגו המימצאים המוצגים בספרות המחקרית, בארצות המערב ובישראל. בחרנו בדרך זו כדי להשוות את המימצאים הנוכחיים לאלו שהתפרסמו בספרות, לגבי התופעה ומאפייניה.

סיכום מימצאי הנתונים

1. מאפייני רקע: (N = 30)

73.3%	22	בנים	מין
26.6%	8	בנות	
99.9%	30		סך הכל
3.3%	1	14	גיל
3.3%	1	15	
30.0%	9	16	
40.0%	12	17	
23.35	7	18	
99.9%	30		סך הכל

היחידות לקידום נוער מטפלות בעיקר בבנים. מתוך 5 היחידות שנבדקו, 2 מהן מטפלות גם בנערות, מכאן שאין ייצוג הולם לגבי התנהגות בריחה של נערות ובנתונים הנוכחיים קיימת הטייה. על פי הספרות המחקרית בארצות המערב ובישראל לא נמצאו הבדלים עקביים בין שיעורי הבריחה של נערים ונערות. (Downing-Orr, 1996; Robertson, 1992). בארץ, 265 הנקלטים ב"מקום אחר", 54% היו בנות. (פלד ואחי, 1996). בנוסף נבדקו רק מטופלים שהם ילידי הארץ או ותיקים, ואין נתונים בעבודה זו לגבי בני נוער המוגדרים כעולים חדשים מארצות חבר העמים, אתיופיה וכן בני מיעוטים. התנהגות הבריחה מתחילה בגילאי 16, (30%) ומגיעה לשיאה בגיל 17, (40%). לגבי הנתונים של גילאי 18, גם כאן קיימת הטייה, כי ביחידות לא מתחילים לטפל בבני נוער בגיל זה. באוכלוסית הבורחים

בארצות המערב, מרביתם מעל גיל 15, (Greenblat & Robertson, 1993), ובישראל מחצית בני הנוער שפנו ל"מקום אחר", היו בני 16 – 17, רבע בני 13 – 15, ורבע בני 18 – 19. (פלד ואח', 1996).

2. מצב תפקוד הנערים : (N = 30)

30.0%	9	לא לומדים ולא עובדים
33.3%	10	לא לומדים ועובדים
10.0%	10	לומדים ולא עובדים
3.3%	1	לומדים ועובדים

משך הניתוק מהלימודים בין 3 חודשים ל 3- שנים. 19 נערים אינם לומדים, 11 נערים לומדים. סיבות הפסקת הלימודים שונות: קשיי למידה, בעיות התנהגות, נידודות בין בתי הספר, חוסר מסגרות מתאימות בבתי הספר, הנשרה כתוצאה מחוסר יכולת של המסגרות החינוכיות לתת מענה מתאים לנער, (למשל תקנים לא מספיקים של יועצים), חוסר יכולת של הורים להתמודד עם בעיות לימודיות ו/או בעיות התנהגות של הילדים, תחושות דחייה וקיפוח של התלמידים ועוד.

גם כאן הנתונים נכונים לזמן מילוי השאלון. נערים יכולים להיות במצב של ניתוק מלימודים, ובמצב של הכנה לקראת שילוב מחדש למסגרת לימודית או תעסוקתית. יש תלמידים הרשומים במצבת התלמידים בבית הספר אך בעצם נמצאים במצב של נשירה סמויה. הפסקת הלימודים הינה תהליכית, ויש סימנים מקדימים לכך כמו ביקור לא סדיר, בעיות התנהגות, אי לקיחת חלק בפעילויות החברתיות של הכתה ועוד. מרבית הלומדים נימנים על מסגרות חינוכיות ברמות נמוכות המשלבות לימודים עיוניים ועבודה מעשית.

בספרות המחקרית מציינים עמדה שלילית של בני הנוער הבורחים כלפי בית הספר, מיומנות נמוכה בפתרון בעיות, בעיות התנהגות בבית הספר ועוד. כמחצית הנחקרים נשאלו כשהם 3 מתוך 5 היו בסטייה של רמה במבחני הישגי קריאה, 71% מהבנים ו- 41% מהבנות הושעו או גורשו מבית הספר. את שלב הפסקת הלימודים יש הרואים כשלב מקדים לבריחה. (Caton, 1986; Downing-Orr, 1996; Rohr, 1996).

3. השכלת הנערים : (שנות לימוד) (N = 30)

	נערים	שנות לימוד
13.3%	4	8
36.6%	11	9
26.6%	8	10
20.0%	6	11
3.3%	1	12
99.9%	30	סך הכל

הטבלה מציגה את שלב הלמידה הנוכחי או את הכתה האחרונה בה למדו הנערים. רוב הנערים בעלי 9 שנות לימוד. לגבי אלו שאינם לומדים, בין אם הפסקת הלימודים נעשית מרצונם, או על פי החלטת בית הספר, הנשירה בדרך כלל קורית במעבר מכתה ט' לכתה י', כלומר במעבר מחינוך חובה לחינוך שאינו חובה.

מספר הנערים הממשיכים ללימוד תלוי גם במדיניות בית הספר ומנהיגי הישוב. בין 5 הישובים בהם נבדקו הנערים יש שני בתי ספר שאחוז הנשירה מהם נמוך ביחס לבתי ספר אחרים, ורוב התלמידים ממשיכים את לימודיהם ומסיימים 12 שנות לימוד, לעומת בתי ספר אחרים בהם יש נשירה רבה יותר במעבר מכתה ט' לכתה י'. נער אחד בלבד מבין הנבדקים למד בכתה עיונית לבגרות, כל שאר התלמידים למדו במסגרות לימוד ברמות נמוכות יותר. גם בארצות המערב, אחוז גבוה מהנערים שהגיעו למקלטים, גורשו בשלב כלשהו בחייהם מבית הספר וסבלו מבעיות לימודים.

4. שירותי טיפול לנוער*: (N = 30)

70.0%	21	שרותי רווחה
30.0%	9	קצין מבחן לנוער
20.0%	6	יועץ בבית הספר
16.6%	5	משטרה
10.0%	3	פסיכולוג

* נער יכול להיות מטופל על ידי יותר משרות אחד.

אוכלוסיית משפחות בני הנוער מוכרת בעיקר בשירותי רווחה. לפעמים בני נוער אלו הם דור שני ושלישי למצוקה, עקב בעיות כלכליות וקשיים בתפקוד המשפחה. מעט משפחות פונות לשירותי רווחה לצורך סיוע בטיפול בקשיים עם המתבגרים. חלק מבני הנוער מטופל על ידי רשויות החוק עקב סיבות שונות, כמו: נהיגה ללא רשיון, שימוש בסמים, התנהגות אלימה. חלק מבני הנוער המטופל על ידי קציני מבחן לנוער מופנים על פי שיקול דעתם ליחידה לקידום נוער לצורך טיפול שיקומי. רמת התיאום בין השירותים המטפלים השונים, שונה ממקום למקום. בספרות המחקרית מציינים החוקרים התנהגויות עברייניות של בני הנוער גם לפני הבריחה וגם בעקבותיה כצורך להישרדות. (Caton, 1986; Rohr, 1996).

5. המצב המשפחתי של ההורים: (N=30)

46.6%	14	נשואים
39.9%	12	גרושים, אלמנים
13.3%	4	משפחה אומנת/מאמצת
99.9%	30	סך הכל

כמחצית מבני הנוער באים מבתיים בהם יש זוג הורים, ומחציתם ממשפחות חד-הוריות עקב פרידה, גירושין או פטירה. מיעוטם ממשפחות אומנה או מאימוץ. במשפחות הדו-הוריות יש כאלו שנישאו מחדש. הנתונים מציגים מצה בו חתך הנערים בעלי עבר בריחה מביתם מייצגים אפשרויות שונות של מצבים משפחתיים.

נתונים אלו דומים למימצאים המדווחים במידגם של "מקום אחר". 46% מההורים נשואים, 46% חד-הוריים ו- 7% מהנערים היו ללא הורים. בספרות המחקרית במערב נמצא שאחוז גבוה יחסית של צעירים חסרי בית באו ממשפחות חד-הוריות שבראשן אשה. שיעור הבורחים ממשפחות עם שני הורים טבעיים הוא 10%. בנוסף מצויין שגם בקרב מי שברחו מבתיים, גבוה במיוחד שיעורם של הצעירים שחוו בעבר ניתוק מהבית והשמה במעון או במשפחה אומנת. הספרות המחקרית על חסרי הבית המבוגרים מציינת שכמחציתם נמנית על אלו שבעברם גדלו במשפחות אומנה, היו באימוץ או גדלו בפנימיות. (Robertson, 1992).

6. בעיות של משפחות בני הנוער:

הבעיות אותן מציגים המדריכים שונות: בעיות אבטלה של שני בני הזוג או אחד מהם, שימוש בסמים ובאלכוהול, אלימות פיזית ו/או מילולית בין בני הזוג או בין ההורה והנער, פרידה, גירושין, נטישה, מסירה בעבר לאימוץ או למשפחה אומנת, אדישות, דחייה וסימביוזה. במימצאים של הספרות המחקרית, משפחות הבורחים מאופיינות ברמות נמוכות יחסית של לכידות, אקספרסיביות ועצמאות, רמות גבוהות יחסית של קונפליקט ופיקוח, דחיית הורים את ילדם, הפחתת ערך תמידית, חוסר סובלנות, בעיות תקשורת, שימוש מופרז בענישה, הורים המשתמשים בסמים ובאלכוהול. (Pfeffer, 1989; Rohr, 1996).

7. הסיבות לבריחה:

סיבות הבריחה או תוצאתה, חוסר בית, בדרך כלל הן מריבות וסכסוכים עם אחד ההורים או עם שניהם. אלימות פיזית, נפשית, נטישה או גירוש. גם בספרות במחקרית מדווח על שיעור גבוה של יחסים מעורערים בין ההורים לבין ילדיהם. החוקרות פטרי ואבנט, (Petry & Avent, 1992), הגיעו למסקנה שיש שלושה גורמים עיקריים לבריחה: התפרקות של קשרי משפחה כתוצאה מתקשורת לקויה בין הנער וההורים, אובדן כתוצאה ממותו של אחד מבני המשפחה, או, אובדן כתוצאה ממעבר מגורים וכשלון בבית הספר. חוקרים אחרים, למשל וינדל, (Windel, 1989), רואה את הסיבות לבריחה נוסף על כשלון בבית הספר, קונפליקטים עם ההורים, הריון אצל הנערות, הרגשות דכאון ובדידות. חוקרים אחרים, (Shaffer & Caton, 1984), מצאו שאפיזודות בריחה חוזרות, הינן משותפות ובעלות קורלציה עם קשיי התמדה בבית הספר ובעיות משפחתיות. בארץ, הגורם העיקרי לבריחה מהבית במחקר של חובב ואחי (1969), היה סכסוך מתמשך עם אחד ההורים, ודיווחים רבים על תחושות קשות של דחייה וקיפוח. במחקר של פלד ואחי (1996), גם דווח על מריבות וסכסוכים עם אחד מבני המשפחה, לרוב אחד ההורים, כסיבה עיקרית לבריחה. המתברים מציינים שנושאי הסכסוכים הם

לכאורה נורמטיביים ביחסים שבין מתבגרים להוריהם, ויתכן שהבריחה אינה קשורה לנושאי הסכסוך אלא לאופי העימות. רבים דיווחו על אלימות פיזית, בדרך כלל מצד האב, ב-15% עד כדי צורך בטיפול רפואי, ואילו האמהות היו מעורבות יותר במקרים של אלימות נפשית. לגבי אלימות מינית אין כל דיווח ביחידות. יתכן וגם אם בוצעה, בני הנוער אינם חושפים אותה. בדיווחי "מקום אחר", דיווחו 9% מהנערים והנערות על התעללות מינית, ו-39% על התעללות פיזית ו/או מינית. ההנחה היא שחלק מהנערים והנערות לא דיווחו על פגיעות מיניות אם הפגיעה נעשתה על ידי בן משפחה והם חוששים לחשוף את הסוד. אלו שדיווחו, עשו זאת רק לאחר שנוצרו יחסי אימון בינם לבין אנשי הצוות, כך יתכן ששיעור בני הנוער שסבלו מהתעללות מינית בביתם, גבוה מהמדווח. העתונות מדווחת לאחרונה על תופעה יחסית חדשה בירושלים, של עשרות רבות של בני נוער שנפלטו לרחוב אחרי שהוריהם חזרו בתשובה. חלק מהם גורשו על ידי ההורים, אבל רובם בחרו לברוח מהבית. לדברי המשטרה ואנשי צוות ההדרכה של מעון "אתנחתא", רוב מקרי ההיעדרויות מתרחשים בתקופת החגים הדתיים, כמו ראש השנה או פסח, כאשר קיימת תכונה דתית גדולה לקראת החג, ומצבי לחץ שהיו שגרתיים הופכים להיות רבי עוצמה ונערים רבים נפלטים לרחוב. (ידיעות, 21.11.97).

8. יעדי הבריחה*:

43.3%	13	קרובי משפחה, משפחה אומנת לשעבר
43.3%	13	חברים
20.0%	6	מקלטים, מיבנים נטושים
16.6%	5	שוטטות בישוב
10.0%	3	מקומות רחוקים
3.3%	1	פנימיות

* יעד הבריחה יכול להיות יותר ממקום אחד.

מרבית יעדי הבריחה הם קרובי משפחה או תחליפי משפחה, כמו משפחה אומנת לשעבר או חברים. הפנייה העצמית של הבורח אל מסגרות אלו, ונכונותן לקלוט את הנער הבורח, יתכן ומעידה על הרגשת משפחתיות ומחויבות הדדית בין המשפחה המורחבת או המשפחה התחליפית לבין הנער הבורח. נתון זה הצביע על הצורך של הנער הבורח לשמור על קשר עם מסגרת משפחתית.

9. משך הבריחה ויעדי החזרה:

משך הבריחה במידגם שלנו נמשך בין 8 שעות עד חודשיים. ברוב המקרים חזרו בני הנוער לאחר הבריחה להתגורר בבית המשפחה הביולוגית, המשפחה המורחבת או בפנימיות. אף נער במידגם שלנו לא נשאר ללא קורת גג או במצב של חיי רחוב קבועים. החזרה נעשתה באופן עצמאי על ידי הנער,

באמצעות המשטרה, מדריכי קידום נוער ושירותי טיפול נוספים. בדרך כלל לא נעשתה התערבות טיפולית מובנית, כמו טיפול משפחתי או טיפול פרטני ממוקד לאחר חזרת הנער לביתו. בספרות המחקרית נמצא ש כ- 50% עד 80% של הבורחים יחזרו לבתיהם בתוך מספר ימים, ואלו שאינם חוזרים לבתיהם ימצאו מקלט אצל קרובים או חברים. (חובב ואח', 1969; Battle, 1990 ; Robertson, 1992 ; Windel, 1989).

על פי המחקר של פלד ואח' (1996) ת כ- 35% מבין אלו ששהו ב"מקום אחר" עזבו לבית ההורים או קרוביהם. בנוסף טוענים החוקרים שיעד העזיבה הראשוני במקרים רבים, הוא זמני בלבד, ואחוז גבוה של בני נוער מוסיפים ל"נדוד" בין מקומות מגורים שונים. לגבי בני נוער חסרי בית, לא קיימת בארץ תופעה נרחבת של חיים ממושכים ברחוב.

תמונת מצב שונה לחלוטין מוצגת על ידי עמותת על"ם, (העמותה למען נוער במצבי סיכון ומצוקה), ושל האגודה הישראלית למען יהודי אתיופיה. ניידת "ילדי הלילה" המופעלת על ידי על"ם, בתל אביב, חשפה תופעה של לפחות 150 בני נוער ובוגרים צעירים העוסקים בזנות הומו סכסואלית אחוז גבוה מהם הינם עולים חדשים מחבר העמים, מאתיופיה ובני מיעוטים. בכסף שהם מרוויחים הם שוכרים לעצמם דירות משותפות, חדרים בבתי מלון זולים או שהינם "בני חסות" ללקוחות בעלי יכולת. האגודה הישראלית למען יהודי אתיופיה מדווחת על כ- 1.500 נערים אתיופיים שחיים ברחובות ומועדים לעבריינות ולסמים. (ידיעות אחרונות, 13.4.97, 7.7.97 . בית קפה ומרכז מידע, ייעוץ ותמיכה לבני נוער, תדפיס ללא תאריך).

סיכום:

מטרת עבודה זו היתה לבדוק האם קיימת ביחידות לקידום נוער במחוז חיפה תופעה של בריחת בני נוער מבתיהם, ואם כן מה היקפה ומהם מאפייניה. על פי הממצאים קיימת תופעה של בריחת בני נוער מבתיהם. כ - 30 מבני הנוער המטופלים ביחידות הם בעלי עבר של בריחה אחת או יותר מבתיהם. בהיקף זה קיימת הטייה כלפי מטה, כיוון שהנבדקים היו רק בני נוער ותיקים, ברובם בנים. לא נבדקו בני מיעוטים, נוער עולה בסיכון מארצות חבר העמים ומאתיופיה, שהם בעלי אפיונים נוספים עקב הקושי לעבור את משבר גיל ההתבגרות במקביל למשבר ההגידה וכל ההשלכות הנובעות מכך. לא נאספו ממצאים משירותים טיפוליים אחרים כמו: המחלקות לשירותים חברתיים, עובדי שרות מבחן לנוער, יועצי בתי ספר, השרות הפסיכולוגי חינוכי, מחלק הנוער במשטרה ולא נבדקו בני נוער המוגדרים כ- "נורמטיביים".

חלק מהאפיונים של בני הנוער המוגדרים בנוער בסיכון, דומים מאד לאפיונים של בני הנוער הבורחים וחסרי הבית בספרות המחקרית: קונפליקטים בתוך המשפחה, קשיי התמדה במסגרות, קשיי לימוד, בעיות התנהגות, אי ביקור סדיר בבית הספר, הישגים נמוכים, נערים שהיו בטיפול מחוץ לבית, בעלי דפוס התנהגות עבריינית. עברו התעללות פיזית ונפשית, ניצול מיני, שימוש בסמים ובאלכוהול, סימפטומים פסיכופתולוגיים: דפרסיה, מחשבות וניסיונות אובדניים. (Caton, 1986; Greenblat & Robertson, 1993; Kipke et al., 1993; Robertson, 1992; Rohr, 1996; Smart & Ogborn, 1994).

הממצאים שנמצאו באוכלוסיית הבורחים המטופלים ביחידות לקידום נוער, דומים מאוד לממצאים שנמצאו בספרות המחקרית במערב ובישראל. רוב הבורחים הם בגילאי 17, הסיבות העיקריות לבריחה הם קונפליקטים עם ההורים, או, עם אחד מהם, הנערים עברו התעללות פיזית ונפשית, גילו קשיי למידה ואף נשרו מבית הספר, רבים מהם מדווחים על מחשבות אובדניות ועל ניסיונות התאבדות. רבים מוכרים בשירותי הרווחה.

השונות הבולטת בממצאים במדגם שלנו מאלו של ארצות המערב היא, שהבורחים חוזרים בדרך כלל לבתיהם, למשפחה המורחבת ואינם מפתחים דפוס חיי רחוב. ויותר מכך כאשר הנערים נשאלו, מה הייתם רוצים שיקרה כדי שלא תצטרך לברוח, ענו רובם שהם מעוניינים שהמשפחה תקבל ייעוץ והדרכה. כלומר, הם מעוניינים ושואפים להישאר בבתיהם, ומבקשים התערבות של גורמים מבחוץ שתשנה את דפוסי החיים במשפחה, בדרך כלל של ההורים, כדי שיוכלו להמשיך ולחיות בביתם ולהיות חלק מהיחידה המשפחתית.

עבודה זו היא בבחינת מחקר גישוש בלבד, ממצאיה דומים לממצאים של הספרות המחקרית בארץ ובחו"ל, ונראה שבריחת בני נוער הינה תופעה חברתית סמויה שעשויה להיות בעלת השלכות כבדות לטווח הקצר והארוך, בתחום הבריאות הנפשית, הרגשית והפיזית. יש צורך להמשיך ולחקור את אוכלוסיית הבורחים, כי כל אינפורמציה נוספת תספק הצעות לאסטרטגיה להתערבות. צורך נוסף הוא להעלות את התופעה לתודעה הציבורית, ולהגביר את ההבנה לתופעה זו, כדי להבין שבני נוער אלו אינם בורחים בלבד, אלא, בני נוער שאולצו לצאת מבתיהם, נזרקו או ננטשו. אמנם לעתים עזבו את ביתם "מרצונם", אך עשו זאת כי ברחו ממצבים בהם היו נתונים להתעללות נפשית, פיזית ומינית. דרושה ראייה כוללת של מכלול הצרכים והמצוקות של אוכלוסיית בני נוער ובני משפחותיהם, כדי להפחית את היקף תופעת הבריחה, למנוע התפתחות של חוסר בית כרוני לטווח הארוך ולהפיק את מירב המשאבים האישיים של קבוצת בני נוער אלו.

כדי להשיג מטרות אלו יש צורך בשיתוף פעולה בין אירגוני הכולל את שירותי החינוך, הרווחה והעבודה, הבריאות. המשטרה, הפרקליטות, האקדמיה, אנשי ציבור ופוליטיקאים, כמו גם בני נוער ומשפחותיהם.

רשימת מקורות

תופעת בני נוער בורחים וחסרי בית

תלמה נבו *

אמיתי, א., אמיר, מ., וחובב, מ. (1972). היעדרויות צעירים מבתיהם. **מגמות**, י"ט, 78-93.

בית קפה ומרכז מידע, ייעוץ ותמיכה לבני נוער. תדפיס ללא תאריך.

חובב, מ., אמיתי, א., ואמיר, מ. (1969). **היעדרויות צעירים מבתיהם**. תל אביב: משטרת ישראל.

ידיעות אחרונות, 13.4.97.

ידיעות אחרונות, 7.7.97.

ידיעות אחרונות 21.11.97.

להב, ח. (1994). **מניתוק לשילוב. מדיניות הטיפול בנוער מנותק בישראל**. משרד החינוך, התרבות והספורט. ירושלים.

מור-ברק, מ., שרליון, ש. (1983). תופעת הבריחה מהבית של נערות במצוקה: מניעים, מאפייני רקע ומאפייני אישיות. **חברה ורווחה, ה'ו, 62-47**.

פלד, ע., שפירו, ש., ופרומר, ד. (1996). נוער חסר קורת גג בישראל-איפיונים של בני נוער שפנו ל"מקום אחר". **חברה ורווחה, י"ז, 84-61**.

Battle, S. (1990). Homeless women and children: The question of poverty in N. A. Boxill. (Ed. (Homeless children: the watchers and the waiters. **Child & Youth Services, 14**, 111-127.

Caton, C.L.M. (1986). The homeless experience in adolescent years. In E. L. Bassuk (Ed.), **The Mental Health Needs of Homeless Person**. 63-70. San Francisco: Gossey-bass.

Downing _Orr, K. (1996). **(Alienation and social support**. London: Avebury.

Greenblatt, M., Robertson, J. M. (1993). Life-styles, adaptive strategies and sexual behaviors of homeless adolescents. **Hospital and Community Psychiatry, 44**, 1177-1180.

Kipke, M.D., Momtgomery, s. & Mackenzie, R.G. (1993). Substance use among youth seen at community- based health clinic. **Journal of Adolescent Health, 14**, 289-294.

Petry, s., Avent, H., (1992). Stepping Stone, a haven for displaced youths in J.M. Robertson., M. Greenblatt., (Eds. **(Homelessness – a national perspective**. 299-305. N. Y: Plenum Press.

Pfeffer, C.R. (1989). **(Suicide among youth: perspectives on risk and prevention**. Washington: American Psychiatric Press.

Robertson, J.M. (1992). Homeless and runaway youth, a review of the literature. in J.M. & M. Greenblatt. (Eds. **(Homelessness, a national perspective**. N. Y: Plenum Press.

Rohr, m.e. (1996). Identifying adolescent runaway: the predictive utility of the personality inventory for children. **Adolescence, 31**, 605-623.

Smart, R.G., Ogborne, A.C. (1994). Street youth in substance abuse treatment characteristic and treatment compliance. **Adolescence, 29**, 733-745.

Windel, M. (1989). Substance use and abuse among adolescent runaways: a follow- up study **Journal of Youth and Adolescence, 18**, 331-344.

Wright, J. D. (1990). Homelessness is not healthy for children and other living things. In N.A. Boxill (Ed.), **(Homeless children: the watchers and the waiters**. *Child & Youth Services, 14*, 65-88.